

## ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

*Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті*

*Уразбекова Д.У оқытушы*

Қазақ жазба тілінің бүкіл XX ғасырдағы тарихын қарқынды дамып келе жатқан деп сипаттауға болады, өйткені Қазақстан аумағында әр түрлі жазу жүйелері қолданылды: 1928 жылға дейін араб әліпбиі, 1928 жылдан 1940 жылға дейін латын графикасы және 1940 жылдан бастап – қазақ кириллица әліпбиі. Шетелде араб әліпбиі Қытай Халық Республикасында Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданына қарасты Алтай және Тарбағатай аймақтарында әлі күнге дейін ресми түрде қолданылады, Ауғанстан, Иран және Пәкістандағы қазақ диаспорасы да қолданады. Түрік әліпбиіне негізделген латын әліпбиін Түркиядағы қазақ қауымы бейресми түрде қолданады. Қазақ кириллицасы Қазақстан Республикасы мен Моңғолияның Баян-Өлгий аймағында, сондай-ақ Қырғызстанда, Ресей Федерациясында, Түркіменстанда және Өзбекстанда тұратын қазақтар аумағында қолданылады. Қай әліпби қазақ тілінің барлық ерекшеліктерін дәл көрсетеді? 1990 жылдардағы жазу реформасы туралы талқылаулар жаңа серпін алды. Осы жылдар ішінде профессор Әлімхан Жүнісбек қазақ тілінің кириллицадан латын әліпбиіне көшуін насихаттап келеді. Ол бұл мәселе тек қазақ филологиясының ғана емес, мемлекеттің экономикалық дамуы мен саяси-стратегиялық эволюциясының жаһандық тақырыбы деп есептейді. «ҚД» бұл санында профессор Жүнісбектің реформаға қатысты ұстанымын көрсететін мақаласы оқырмандарды ұсынады. Менімен қазақ тілін оқыту тақырыбында сұхбаттасуға келіскен профессор Әлімхан Жүнісбек қазақ тілін кеңінен насихаттауға, «бұқаралық білім беруге» насихаттай отырып, қазақ тілін оқыту туралы өз ойын білдірді.

Қазақ тілін оқытудағы мәселелер Қазақстанда 70 жылдан астам уақыт бойы біртүрлі мәдениет қалыптасқан: кез келген жағдайда, кез келген ұлттық ортада бір орыс тілін білу жеткілікті болды. Орыс тілін жақсы білмей табысты мансап бұрын елестету мүмкін емес еді. Қазақстанда осындай біртүрлі жағдайда бірнеше ұрпақ өсті. Орыс тілді халыққа екінші тілді үйренудің қажеті болмады, ал орта мектептер мен университеттерде шет тілдерін оқыту көбінесе формальды болды. Әрбір жаңа ұрпақ үшін екінші, үшінші, төртінші тілді үйренуден бас тарту мінез-құлық нормасына айналды. 90-шы жылдардан бастап қазақ және ағылшын тілдерін білу қажеттілігі туындады, бірақ тіл үйренуге мінез-құлық көзқарасының жоқтығынан тұрғындарда проблемалар бар. Біздің қоғамда мұндай тәрбиелік көзқарастар көптен бері болмаған, сол себепті халықтың екінші тілді меңгеруінде қиындықтар туындады. Мәселенің екінші жағы – оқу бағдарламалары, оқулықтар, сөздіктер. Көбінесе оқыту күрделі грамматикалық материалды меңгеруге негізделген. Сондықтан грамматикалық материалдың үлкен көлемін пайдаланатын бағдарламалардан нәтиже аз немесе мүлдем болмайды.

Грамматикасыз оқыту әдісі бар. Ол 4 деңгейде шығарылады. Оны Ахмет Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институтының маманы Әлімхан Жүнісбеков ұсынды. Деңгейлердің әрқайсысы туралы толығырақ:

1-деңгей - достарымен, отбасымен, жұмыстағы әріптестермен, көршілермен қарым-қатынас жасау кезінде коммуникативті дағдыларды дамытатын ауызекі және күнделікті сөйлеу. Бұл материалды меңгеру үшін 300-500 сөзден тұратын лексикалық көлемді меңгеру жеткілікті, артық емес.

2 деңгей – ауызекі және кәсіби сөйлеу. Күнделікті ауызекі сөйлеуді меңгерген адам өзінің қызметтік құзыреті шегінде жаңа лексикаға ауысады. Көптеген мамандықтар 50-100 сөзді қажет етеді. Қазақ тілі пәнінің студенті екінші деңгейді сәтті өткеннен кейін лексикалық минимум 400-500 сөзбен жұмыс істей алады.

3-деңгей – іскерлік әңгіме, одан да жоғары деңгей. Бұл оқу кезеңінің құзыретіне келесі тәртіптегі құжаттаманы дайындау кіреді: бұйрықтар, жұмыс режимі туралы нұсқаулар, әртүрлі үлгідегі шарттар. Дегенмен, бұл жағдайда оқытуға сараланған көзқарас қажет. Кәсіпорынның бірінші басшысы, оның орынбасарлары, бөлім бастықтары, бас мамандар, яғни ұйымдардың басшылық құрамы әңгімелесу және іскерлік сөйлеуге үйретудің мақсатты аудиториясы болып табылады. Қарапайым қызметкерлер үшін тілдің бұл деңгейі жұмыстағы бірінші қажеттілік емес, өйткені олар қазақ тілінде баяндама жасау, жобалар жасау, келіссөздер жүргізу және т.б. қажет емес. Ең оптимистік сценарийде ұйымның барлық қызметкерлері сөйлесу керек. және кәсіби сөйлеу, бірақ 60-70% - бұл өте жоғары көрсеткіш. Ал ауызекі және іскерлік сөйлеу ұйымдар персоналының 5-10%-ына ғана қажет. Бізді әртүрлі компанияларға жиі шақырады және сөйлесу және іскерлік сөйлеуді үйретуді сұрайды. Мен ұйымдастырушылардан сұраймын: Сіздің қызметкерлеріңіз күнделікті сөйлесе ме? Мен жиі естимін: «Жоқ». Мен үнемі шарт қоямын: «1-ші және 2-ші деңгейден бастау керек». Байқасаңыз, мен «ауызша сөйлеу» терминін үнемі қолданамын, өйткені біз адамдарды түсінуге және сөйлеуге үйретеміз. Жазу бұл әдістемеден сапалы және әдістемелік жағынан ерекшеленетін оқу пәні болғандықтан жазу емес, сөйлеу.

4-деңгей – ауызекі және көркем сөйлеу, оқытудың ең қиын деңгейі. Егер қазақ тілін үйренушілердің жалпы санының 3-5 пайызы төртінші деңгейді меңгерсе, бұл өте жоғары көрсеткіш болмақ. Бұл деңгей қазақ тілінде, мысалы, «Абай жолы» романын немесе «Егемен Қазақстан» газетін оқу үшін қажет. Тағы бір айта кететін жайт, Абайдың осы шығармасын қайта оқыған сайын оның жаңа мағыналық қырларын ашамын. Философиялық көзқарастардың квинтэссенциясы, осынау көрнекті ағартушы шығармашылығының шыңы болып табылатын осынау ұлы шығармада қазақ тілінде сөйлейтіндердің өзі бәрін түсіне бермейді. [1]

«Қазтест» ҚР Білім және ғылым министрі конференциялардың бірінде қазақ тілін үйренгісі келетіндер сынақтан өтіп, өз деңгейін анықтайтын «ҚазТесттің» алғашқы сынақ тәжірибелерін таныстырды. Одан кейін тіл деңгейін білу негізінде білімді анықтау жүйесі бойынша 6 деңгейде

анықталып, халықаралық деңгейде әзірленіп, тестілеуден өтіп, министрлікке ұсынатын болады. [2]

Тілді оқыту да, үйрену де тілтанушы педагогтар үшін ізденіс пен жаңашылдықтың өрісі кең, көп қырлы жұмыс.

Тіл мамандары мен қазақ тілі мұғалімдерінің мақсаты мен негізгі міндеті – оқу-әдістемелік кешендерді жасау. Оқу-әдістемелік кешендерді жасау үшін қазақ тілін оқыту әдістемесінің, әдістемесінің, оқулықтардың мазмұнының, оқу үрдісінің мазмұнының безендірілуінің қалыптасқан құрылымын өзгерту қажет. Біздің елімізде білім беру бағдарламалары тілді оқытумен байланысты және екі негізгі тенденция анықталған: екі тілді және көптілді білім беру. Сондықтан шет тілді аудиторияға арналған қазақ тілінің оқу-әдістемелік материалдары екі тілді (қазақ және орыс тілдеріндегі нұсқалары) болып табылады. Мысалы, география факультетінің орыс бөлімінің студенттеріне арналған «Қазақ тілі» оқулығы (Тымболова А., 2008 ж.), «Шығармашылық педагогика» ақпараттық-әдістемелік журналы: (қазақ және орыс тілдеріндегі материалдар), «Тіл дамытуға арналған жаттығулар. » (Жахина Б. , 2002) «Қазақ тілі». ҰБТ-ға дайындық бойынша оқулық тесті (Қ. Ибрагимов, 2011 ж.). Бұл оқулықтардың, әдістемелік нұсқаулардың, әзірлемелердің мақсаты мен міндеттері қазақ тілін практикалық меңгеруді қамтамасыз ету және тестілеу арқылы қазақ тілін меңгеру деңгейін бағалау емтиханына дайындалу болып табылады. Тыңдау, сөйлеу және тестілеуге ерекше көңіл бөлінеді. Алайда қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту жүйесінің инновациялық технологиясын қалыптастыру мәселесі әлі шешімін тапқан жоқ [3].

Білім – үлкен күш. Ал тіл білу – дұрыс бағытқа бағытталса, оқиғалардың барысын оңға қарай өзгерте алатын өте ыңғайлы құрал. «Қанша тіл білсең, сонша адамсың» деген екен ұлы тұлға. Қазіргі әлемде адам ыңғайлы болу үшін бәрін дерлік жасаған кезде, соншалықты белгісіз нәрсені оңайырақ үйренуге болады. Тілдерді үйрену де ерекшелік емес. Сіз өзіңіздің тәжірибеңізді, әдістердің әрқайсысын қолданып көруге болады. Немесе бірнеше техниканы қосып, өзіңіз ойлап табыңыз. Адамның қолынан бәрі келеді. Бастысы адамда қалауы, тілегі болу керек. Өйткені, оқу өте керемет!

1.Литература: Казахский язык: обучение без грамматики. Деловой Казахстан. <http://dknews.kz/kazakhskijj-yazyk-obuchenie-bez-grammatiki/>

2.Проблема методики изучения казахского языка существует, но важнее проблема желания изучения — эксперты 365info.kz <https://365info.kz/2015/01/problema-metodiki-izucheniya-kazaxskogo-yazyka-sushhestvuet-no-vazhnee-problema-zhelaniya-izucheniya-eksperty/>

3.Обучение казахскому языку. Kazcentre.kz. <http://kazcenter.kz/?cat=1>